

ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

УДК 027.54(477-25)НБУВ:005.963.1-057.86:37.014.621] «2011/2018»

Олексій Онищенко,

академік НАН України, головний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Любов Дубровіна,

член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузях в Україні (1993–2018)

2. Підготовка бібліотечних кадрів вищої кваліфікації у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ у 2011–2018 рр.

Розглядається історія підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, що розпочалася у період незалежності України. Висвітлюється діяльність спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій у галузі історичних, філологічних, технічних наук та соціальних комунікацій за спеціальностями «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»; «документознавство, архівознавство»; «інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі»; «інформаційні технології»; «структурна, прикладна та математична лінгвістика». Наводяться відомості про членів спеціалізованих вчених рад. Охарактеризовано нормативно-правові положення, якими керуються наукові установи та колективи, розвиваючи систему підготовки кадрів, здійснюючи її реформування.

Доводиться, що підготовка кадрів вищої кваліфікації в бібліотечній галузі відбувалася у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ як науково-дослідного інституту, представлена різними напрямками в галузі історії, теорії та практики діяльності бібліотек у рамках виконання нею національних та наукових функцій. Відзначено процеси інтеграції наукових знань, спеціальностей, аналізується проблематика, що розвивається у Бібліотеці в нових суспільних умовах, з часу проголошення незалежності України, два її магістральні напрями: трансформація діяльності бібліотеки в інформаційному суспільстві; вивчення, збереження, введення у науковий обіг рукописної та книжкової спадщини.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; підготовка кадрів вищої кваліфікації; книгознавство; бібліотекознавство; бібліографознавство; документознавство; архівознавство; інформаційні системи та процеси; бібліотечні системи та мережі; бібліотечні інформаційні технології; структурна, прикладна та математична лінгвістика.

У перші десятиліття XXI ст. в Україні формуються засади знанневого суспільства, відбувається тотальна комп'ютеризація, інтернетизація усіх сфер суспільного життя, висувуються якісно нові вимоги до продукування і використання інформаційних ресурсів. Цілком закономірно, що нові реалії вимагають нових підходів і до організації бібліотечної справи, зокрема до підготовки кадрів вищої кваліфікації.

У 2010 р. відбувається реорганізація Вищої атестаційної комісії України. Згідно з Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010 від 9 грудня 2010 р., ліквідується ВАК України, а її функції передаються Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>). У 2011 р. створюється Де-

партамент атестації кадрів для виконання повноважень щодо підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, покладених на МОНмолодьспорт України – донині чинну Атестаційну колегію (Офіційний вісн. України. 2011. № 78. С. 239).

Відповідно, Порядок присудження наукових ступенів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (Офіційний вісн. України. 2013. № 64. С. 23–28), а також його редакції зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів від 19.08.2015 р. № 656 та від 30.12.2015 р. № 1159, також містять уточнення деяких положень раніше ухваленого Порядку. МОН України був напрацьований і виданий новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України, про включення до Переліку

електронних наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт (наказ № 1111 від 17.10.2012 р.) (Атестатційний вісн. 2012. № 12. С. 37–41).

НБУВ не могла не взяти до відома означені новації. У нових умовах спецрада НБУВ неодноразово змінювала свій склад, поповнювалася новими членами, докторами історичних наук, більшість яких працює у складі спецради і до сьогодні, це зокрема: Г. В. Боряк (заступник директора Інституту історії України НАН України з наукової роботи, з 2009 р.); В. М. Горювий (професор, заступник генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ); Т. І. Ківшар (старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ); Г. І. Ковальчук (заввідділу стродруків та рідкісних видань НБУВ); С. Г. Кулешов (заввідділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства); Т. В. Новальська (Київський національний університет культури і мистецтв); М. Г. Палієнко (професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичного знання Київського національного університету імені Тараса Шевченка); В. С. Пашкова (координатор Центру інформаційних ресурсів посольства США в Україні); Г. В. Папакін (старший науковий співробітник відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних ресурсів Інституту історії України НАН України); Г. Я. Рудий (учений секретар сектору координації наукових досліджень у галузі природничих і суспільних наук Президії НАН України); Н. А. Шип (професор кафедри Київського національного торговельно-економічного університету).

З 2011 р. спеціалізована вчена рада НБУВ в оновленому складі функціонувала під керівництвом академіка НАН України, генерального директора НБУВ О. С. Онищенка. Заступник голови – член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна, секретар – кандидат історичних наук, директор Фонду президентів України В. М. Удовик.

Характерною особливістю діяльності спецради НБУВ у цей період було те, що книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство та архівознавство, які тривалий час існували в межах історичних наук, з 2008 р. стали належати до нової галузі – «Соціальні комунікації». Це спричинило певне переорієнтування у пошуках здобувачів, розроблення спеціальної методології та методів підготовки дисертацій. І хоча питання соціальних комунікацій у бібліотечній

сфері досліджувалися й раніше, перші дисертації з присудженням ступення кандидата та доктора наук із соціальних комунікацій стали захищатися лише у 2011 р.

Від 2013 р. спеціалізовану вчену раду НБУВ очолювала доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна. Її заступники – доктор історичних наук, професор Г. І. Ковальчук, директор Інституту книгознавства НБУВ (за напрямками історичних наук); доктор наук із соціальних комунікацій Т. Ю. Гранчак, зав. відділу СІАЗ НБУВ (за напрямками соціальних комунікацій); учений секретар – кандидат історичних наук, директор Фонду президентів України В. М. Удовик.

Згідно з Постановою Президії НАН України від 01.07.2013 р. № 454 «Про відкриття докторантури в наукових установах НАН України» та на прохання НБУВ (лист від 07.06.13 № 37/ 431) у Бібліотеці було відкрито докторантуру. Першими докторантами стали В. М. Удовик, С. В. Горова, В. Т. Петрикова, Т. В. Симоненко.

У 2017 р. спеціалізованій вченій раді НБУВ із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук Д 26 165 01 продовжили термін повноважень до 31 грудня 2019 р. за спеціальностями 27.00.02 – документознавство, архівознавство та 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Також було надано право захисту за галуззю соціальних комунікацій та історичних наук.

Водночас МОН України дозволило, через відсутність нормативної кількості (шести) докторів наук із соціальних комунікацій, академіку НАН України О. С. Онищенку, члену-кореспонденту НАН України В. І. Попику, члену-кореспонденту НАН України Л. А. Дубровіній, члену-кореспонденту НАН України Г. В. Боряку представляти у раді спеціальності: 27.00.02 – документознавство, архівознавство; 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, за якими присуджуються наукові ступені як історичних наук, так і соціальних комунікацій.

Нині діюча у НБУВ спеціалізована вчена рада Д 26 165 01 затверджена Наказом МОН України 13.03.2017 № 374 у такому складі: В. І. Попик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ – голова ради; Л. А. Дубровіна, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ – заступник голови ради; Л. А. Литвинова, кандидат

історичних наук, старший науковий співробітник НБУВ – учений секретар.

Члени спеціалізованої ради – доктори історичних наук: Т. Д. Антонюк (зав. відділу НБУВ); Г. В. Боряк, член-кореспондент НАН України, професор, (заступник директора Інституту історії України НАН України); Л. І. Буряк, професор (провідний науковий співробітник НБУВ); В. М. Горovий, професор (заступник генерального директора НБУВ); Г. І. Ковальчук, професор (директор Інституту книгознавства НБУВ); С. Г. Кулешов, професор (УНДІАСД); С. М. Мішук, професор (провідний науковий співробітник НБУВ); В. Ю. Омельчук, професор (зав. відділу НБУВ); О. С. Онищенко, академік (почесний директор НБУВ); М. Г. Палієнко (зав. кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка); Г. В. Папакін (директор Інституту української археографії та джерелознавства НАН України); В. С. Пашкова (координатор Центру інформаційних ресурсів посольства США в Україні); Г. Я. Рудий (учений секретар сектору координації наукових досліджень у галузі природничих і суспільних наук Президії НАН України); Н. В. Стрішенець (провідний науковий співробітник НБУВ); Н. А. Шип (професор Київського національного торговельно-економічного університету).

Члени ради – доктори наук із соціальних комунікацій: Т. В. Добко (старший науковий співробітник, зав. відділу НБУВ); Т. Ю. Гранчак (старший науковий співробітник НБУВ); Н. Е. Кунанець (професор Національного університету «Львівська політехніка»); К. В. Лобузін (старший науковий співробітник, завідувач Центру інформаційних технологій НБУВ).

Створення у 2010–2018 рр. нового напрямку, безумовно, стимулювало розроблення дисертантами теоретичних аспектів соціальних комунікацій у контексті діяльності бібліотек у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі. На особливу увагу тут заслуговують докторські дисертації Т. Ю. Гранчак «Бібліотека в системі політичної комунікації» (2012); Т. В. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» (2013); К. В. Лобузін «Знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності: організація, управління, доступ» (2013); Н. Е. Кунанець «Система бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів з особливими потребами в Україні:

історія, методологічні засади, перспективи» (2013); О. В. Воскобойнікової-Гузєвої «Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті соціальних трансформацій кінця XX ст. – 10-х років XXI ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи» (2014); О. В. Пастушенко «Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект» (2016), а також робота С. В. Горovої «Глобальна інформатизація і розвиток бібліотечної сфери в формуванні особи інформаційного суспільства», яка у 2018 р. пройшла представлення до захисту.

У низці дисертацій висвітлюються питання розвитку бібліотечної галузі за рубежом. Зокрема, ця проблематика розглядається у докторській дисертації Н. В. Стрішенець «Розвиток бібліотечно-інформаційної терміносистеми США (кінець XX – початок XXI ст.)» (2012); у кандидатських – Л. М. Дем'янюк «Історія та сучасні тенденції розвитку бібліотечної справи в Ірані» (2011), А. М. Лямця «Особливості комплектування фондів наукових бібліотек арабських країн наприкінці XX – на початку XXI ст. (на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру, Тунісу)» (2016).

Науковці не втрачають інтересу до дослідження діяльності освітянських та наукових бібліотек. Це роботи Ю. А. Остапчук «Інформаційно-бібліографічна система університетської бібліотеки: зміст, організація, використання» (2011); Т. О. Колесникової «Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації» (2012); В. О. Мудрохи «Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: історико-функціональний аспект та інноваційні особливості» (2016).

Залишалися в полі зору здобувачів й дослідження специфічних форм обслуговування читачів. Ці питання розкриваються у кандидатських дисертаціях С. В. Дригайло «Система обслуговування газетними фондами в умовах зростання інформаційних потреб читачів: досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1991–2010)» (2013); Ж. С. Вертій «Обслуговування читачів у бібліотеках для дітей: розвиток інноваційних форм» (2013).

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток глобальної мережі, включення бібліотек у систему комунікаційних установ, перетворення їх на бібліотечно-інформаційні центри стимулюють дисертантів до вивчення соціокомунікаційних аспектів діяльності бібліотеки, з'ясування особли-

востей обслуговування користувачів у системі організації електронних ресурсів, інтернет-технологій. Цій проблематиці присвятили свої кандидатські роботи Т. В. Симоненко «Мережеве інформаційно-бібліотечне забезпечення наукових досліджень» (2011); В. І. Бондаренко «Дистантне інтернет-обслуговування користувачів сучасної бібліотеки (кінець XX – початок XXI ст.)» (2013); М. В. Петрова «Управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів (кінець XX ст. – початок XXI ст.)» (2012); Н. Б. Гавриш «Формування корпоративних бібліотечно-інформаційних ресурсів як складової інформаційної інфраструктури фармацевтичної галузі України» (2012); Є. В. Кулік «Інноваційні інтерактивні канали взаємодії бібліотек з юнацькою аудиторією як засіб модернізації бібліотечно-інформаційного обслуговування юнацтва в Україні» (2016); Н. В. Веретеннікова «Електронне бібліотечно-інформаційне забезпечення наукової діяльності вищих навчальних закладів» (2017); О. Б. Малиновський «Мультимедійні бібліотечні інформаційні ресурси для осіб з особливими потребами» (2017).

Почалося й розроблення теоретичних питань діяльності бібліотек у системі документних комунікацій. Дисертантка Т. Л. Бірюкова підготувала працю на тему «Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект» (2015).

Інформаційно-аналітична діяльність та інформаційні послуги сучасних бібліотек розкриваються у дисертаційних дослідженнях В. Е. Пальчук «Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки XX – початок XXI ст.)» (2011); О. М. Постельжук «Інформаційно-аналітична діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України: основні напрями діяльності і види інформаційної продукції» (2013); Л. В. Присяжної «Економічна періодика як ресурс підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних видань для управлінських структур» (2013), Л. А. Чуприни «Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець XX – початок XXI ст.)» (2013); А. В. Ржеуського «Моделі та засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах» (2016); А. В. Струнгар «Портал бібліотеки як засіб наукової комунікації» (2016).

Дослідження електронної періодики як окремого виду бібліотечних ресурсів здійснено у кандидатській дисертації С. В. Горової «Періодичні

електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця XX – початку XXI ст.)» (2012).

Історії видавничої справи присвятили свої кандидатські роботи О. С. Плитус «Роль товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини кінця XIX – першої третини XX ст.» (2012); І. В. Олексів «Сербські видання кінця XVIII – поч. XX ст. у Галичині: історико-книгознавчий аспект» (2015); Т. С. Опришко «Українська літературно-художня періодика в УСРР (1921–1934 рр.): бібліотечно-бібліографічна реконструкція, напрями розвитку, специфіка функціонування» (2015).

Історико-бібліографознавча проблематика детально проаналізована у докторській роботі Т. В. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» (2013); кандидатських праць Т. Б. Назарчук «Розвиток бібліографії кримознавства в СРСР (1921–1945)» (2011); Д. В. Устиновського «Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): етапи, напрями, зміст» (2011); О. Л. Промської «Розвиток метабібліографії в Україні (кінець XIX – початок XXI ст.)» (2011); С. А. Патрикєй «Становлення та розвиток бібліографії історико-географічних регіонів України (20-ті роки XIX – початок XXI ст.)» (2012); Л. О. Матвійчук «Розвиток бібліографічних досліджень у галузі гуманітарних наук в Національній академії наук України (1918–2012)» (2013).

У 2010-х роках захищається низка дисертацій з актуальних питань бібліографування та бібліографії в контексті розвитку електронних інформаційних технологій та створення інформаційних бібліографічних систем. Це, зокрема, такі роботи: Л. Ф. Трачук «Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991–2009): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування» (2010); Н. Т. Стронська «Електронні ресурси українського історичного бібліографознавства: стан і перспективи розвитку (90-ті роки XX – 10-ті роки XXI ст.)» (2015); Л. О. Пономаренко «Інформаційні потреби педагогічної науки та розвиток системи бібліографічних ресурсів освітянських бібліотек України» (2015); З. В. Романуха «Інформаційна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів західного регіону України (кінець XX – початок XXI ст.): основні напрями бібліографічного

обслуговування та розвиток інформаційних послуг» (2015).

Історико-біографічним аспектам бібліотекознавства присвячені дослідження Л. В. Гарбар «Українські діячі та їх внесок у розвиток бібліотечної справи (1918–1941)» (2013); К. С. Мацелюх «Петро Абрамович як учений, освітянин, громадський діяч та його внесок у розвиток бібліотечно-бібліографічної справи Волині (10–20-ті роки ХХ ст.)» (2015).

В останні десятиріччя, з посиленням уваги до національної культурної спадщини, значного розвитку набули дослідження історії бібліотечних колекцій та зібрань, рукописних книг, стародруків, рідкісних видань, що становлять національну спадщину. Вперше науковому та громадському загалові України була представлена досить велика кількість дисертаційних досліджень, в яких розкриваються культурне, наукове багатство рукописних, книжкових джерел, що зберігаються у вітчизняних книгозбірнях та архівах, процеси формування бази даних та цифрового ресурсу історико-культурної спадщини.

Постійно зростає число кодикологічних та історико-книгознавчих досліджень книжкових пам'яток. У першу чергу, це кандидатські дисертації Н. П. Бондар «Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект» (2011); Т. А. Добрянської «Українська кирилична рукописна книга XVII ст.: атрибуція та кодикологічний опис» (2015); докторська дисертація Л. А. Гнатенко «Палеографічно-орфографічна атрибуція українських кирилических уставних та півуставних кодексів кінця XIII – початку XVII ст.» (2018). Окремі види видавничої продукції проаналізовано у дослідженні Н. Н. Зубко «Підручник з хімії для загальноосвітніх навчальних закладів в Україні (1921–2014): історико-книгознавчий аспект» (2016).

Історія архівної справи та документознавства висвітлюється у дисертаціях З. М. Свердлик «Організація діловодства в думі та управі міста Києва (1870–1917 роки)»; А. М. Зоряної «Документний потік перекладів українською та з української мови як відображення процесів міжкультурної комунікації (1991–2013 рр.)».

Питання зарубіжного архівознавства досліджуються у докторській дисертації Л. Л. Левченко «Розвиток архівної справи в Сполучених Штатах Америки (кінець XVIII – початок ХХІ ст.)» (2014) та у кандидатських роботах П. Ф. Стояна «Архівні

електронні ресурси Канади і Австрії: досвід створення та корпоративної інтеграції (70-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.)» (2013); О. М. Рибачка «Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної культурної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.)» (2018).

Вивченню комплексних колекцій присвятила свою роботу С. М. Полевик «Формування та розвиток бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України» як спеціалізованого документного фонду» (2013).

Варто зазначити, що деякі співробітники НБУВ захищали свої дисертації в інших установах НАН України. Це, зокрема, докторські дисертації з історичних наук Л. А. Дубровіної і В. І. Попика – в Інституті історії України НАН України; докторська дисертація з філологічних наук О. О. Хамрая – в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; кандидатська дисертація з історичних наук С. М. Кіржаєва – в Інституті української археографії НАН України; докторська дисертація з мистецтвознавства В. Д. Шульгіної і кандидатська дисертація з мистецтвознавства Л. В. Івченко – в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського; кандидатська дисертація Л. Г. Руденко – в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського; кандидатська дисертація з філологічних наук Л. А. Гнатенко – в Інституті української мови НАН України тощо.

Упродовж 2011–2016 рр. також працювала спеціалізована вчена рада Д 26.165.02 у галузі спеціальностей «Структурна, прикладна та математична лінгвістика», «Інформаційні технології» із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) технічних наук за спеціальностями 05.13.06 – інформаційні технології (технічні науки), 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика (технічні, філологічні науки). Голова: О. С. Онищенко, Генеральний директор НБУВ, академік НАН України, доктор філософських наук; заступник голови: В. А. Широков, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, академік НАН України, доктор технічних наук; секретар: Н. Ф. Самохіна, заввідділу НБУВ, кандидат технічних наук.

До складу Ради входили:

доктори технічних наук: І. В. Замаруєва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Військовий інститут, професор кафедри; О. П. Кургаєв, Інститут кібернетики ім. В. М. Глуш-

кова НАН України, провідний науковий співробітник; Д. В. Ланде, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, завідувач відділу; О. Є. Литвиненко, Національний авіаційний університет МОН України, заступник директора Інституту комп'ютерних інформаційних технологій з наукової роботи; А. Ф. Манако, Науково-навчальний центр інформаційних технологій МОН України та НАН України; В. Я. Рубан, Національний університет технологій та дизайну МОН України. Доктори філологічних наук: Т. Р. Кияк, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри; Л. Ф. Компанцева, Національна академія Служби безпеки України, завідувач кафедри; А. А. Лучик, Національний університет «Києво-Могилянська академія» МОН України, завідувач відділу; В. І. Перебийніс, Київський національний лінгвістичний університет, професор; О. А. Стишов, Український мовно-інформаційний фонд НАНУ, головний науковий співробітник; В. М. Труб, Інститут української мови НАН України, провідний науковий співробітник; В. І. Шульгіна, Київський міжнародний університет, професор кафедри; доктор історичних наук: В. Ю. Омельчук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, завідувач відділу.

За час існування спеціалізованої вченої ради НБУВ за спеціальністю 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика кандидатами технічних наук стали Т. П. Любченко («Лексикографічні системи граматичного типу та їх застосування в засобах автоматизованого опрацювання мови»); І. В. Остапова («Етимологічні лексикографічні системи та їх цифрові реалізації») (Український мовно-інформаційний фонд НАН України); О. В. Потапова («Лінгвістична онтологія «Фізика магнітних явищ» та її застосування») (Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського); І. В. Балагура («Технологія наукометричного аналізу мереж співавторів на основі екстракції термінів із реферативної бази даних») (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України); М. В. Надутенко («Віртуалізовані лексикографічні системи та їх застосування у прикладній лінгвістиці») (Український мовно-інформаційний фонд НАН України). За спеціальністю 05.13.06 – інформаційні технології: О. В. Баркова («Технологічні засади формування інформаційних ресурсів універсальної електронної бібліотеки») (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України).

Науковці Д. І. Панченко «Моделювання семан-

тичних зв'язків «Текст-реферат» у системах автоматичного реферування» (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»), А. Я. Карашук «Дистрибутивна модель текстів франкомовного суспільно-політичного дискурсу» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка), О. І. Комарницька «Моделі та методи лінгвістичного аналізу тексту інтелектуальної системи оцінювання знань» (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України) здобули науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Докторами філологічних наук за цією спеціальністю стали: В. І. Шульгіна «Лінгвістична інтерпретація феномена інформативності в лексикографічних системах» (Черкаський державний технологічний університет); А. Л. Міщенко «Мультилінгвальна текстова комунікація у світлі сучасних лінгвістичних технологій» (Український мовно-інформаційний фонд НАН України).

З 2018 р. НБУВ керується новим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), який суттєво змінює систему підготовки кадрів та наближає її до європейських і світових стандартів освіти. Це пов'язано з реформою підготовки кадрів вищої кваліфікації, що розпочалася у 2015 р. Вона істотно удосконалила систему підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, доктора наук у вищих та наукових установах. Зокрема, змінилася номенклатура спеціальностей. МОН України ухвалило рішення про ліквідацію окремої галузі «Соціальні комунікації». Тепер, згідно з таблицею відповідності, спеціальності 27.00.02 та 27.00.03 переходять у галузь «Культура і мистецтво», утворюючи спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Нові умови підготовки кадрів вищої кваліфікації визначаються Законом України «Про вищу освіту», постановами КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30.12.2015 № 1187 та «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23.03.2016 № 261 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF>).

У 2018 р. МОН України затвердило ліцензію НБУВ на відкриття аспірантури та підготовку

здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, доктора наук та нову освітньо-наукову програму, розроблену колективом докторів наук профільних спеціальностей. Отже, у Бібліотеці розпочинається новий етап її діяльності в сфері підготовки кадрів вищої кваліфікації, орієнтований на інтеграцію системи у європейську практику.

Зміни у систему підготовки здобувачів хоча й упродовжуються з 2018-го, однак, для завершення навчання за попередніми спеціальностями МОН України продовжило повноваження нині діючих спеціалізованих вчених рад до 2019 р. і таким чином надало можливість аспірантам, здобувачам захиститися за раніше затвердженими спеціальностями.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що підготовка кадрів вищої кваліфікації в НБУВ за 1993–2018 рр., стала одним з головних пріоритетів її діяльності*. Здобутки Бібліотеки на цій ниві визнані не лише в Україні, а й за її межами. Напрацювання багатьох наших вчених впроваджуються у практику бібліотечної та архівної діяльності, друкуються у зарубіжних виданнях, мають відповідні індекси цитування. У Бібліотеці вперше в історії України сформувалася власна наукова школа, яка активно розробляє тематику національного спрямування. Вона самостійна у визначенні напрямів студій, актуальності проблематики, об'єктів дослідження.

Характерною особливістю підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ є те, що визначені наукові напрями дисертаційних досліджень вирізняються тут інтегрованістю, зумовленою багатовекторністю діяльності національної бібліотеки. Після здобуття Україною незалежності НБУВ починає активно розвивати напрями книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівознавства, ре-

сурсознавства та інформології, лексикографії. А з входженням України в глобальне інформаційне суспільство (останнім часом – й у цифрове) пріоритетного значення набуває проблематика, пов'язана з соціальними комунікаціями. Необхідність підготовки електронних бібліотечних ресурсів стимулювало «зрощення» гуманітарних та технічних наук, що знайшло відображення у цілій низці міждисциплінарних дисертаційних досліджень.

Дисертанти у своїх працях значну увагу приділяли новому науковому напрямку, пов'язаному з визначенням принципів змін щодо завдань бібліотек, їхньої ролі у сучасному суспільстві, яке стрімко входить у нову інформаційну реальність. В результаті, вдалося створити надійне наукове підґрунтя для нарощування потенціалу Бібліотеки як науково-дослідного інституту, як науково-інформаційного центру, значно прискорити упродовження у бібліотечну галузь інноваційних технологій.

У процесі підготовки кадрів вищої кваліфікації постійно вдосконалювалася структура бібліотечних наук. Оптимізація та змістове уточнення спеціальностей ВАК, МОН України відображали об'єктивні тенденції розвитку наукових знань. Взяти хоча б появу наукового напрямку «соціальні комунікації», який «зняв» необхідність пристосування до історичних наук комунікаційних за змістом наук. Але відбувалися і зворотні процеси, коли усі спеціальності ВАК намагалися включити до «соціальних комунікацій», що не збігалось з історичною складовою багатьох досліджень. За наполяганням НБУВ цю недоречність вдалося виправити.

Можна з певністю констатувати, що у 10-х роках ХХІ ст. НБУВ стає всеукраїнським центром підготовки кадрів вищої кваліфікації, адже географічний ареал дисертаційних захистів охоплював майже всі наукові центри країни – Київ, Львів, Одесу, Харків, Миколаїв, Рівне, Житомир, Луцьк, Сімферополь, Суми та ін. Пошукувачі представляли різні наукові інститути, наукові та публічні бібліотеки, виші, інші установи.

Наукове керівництво дисертантами здійснювали провідні вчені НБУВ: академік НАН України О. С. Онищенко, члени-кореспонденти НАН України В. І. Попик, Л. А. Дубровіна, доктори наук – В. М. Горовий, Т. В. Добко, В. Ю. Омельчук, Г. І. Ковальчук, М. С. Слободяник, В. С. Чижко, Г. В. Боряк, С. М. Міщук, Н. В. Стрішенець, кандидати наук – А. О. Чекмарьов, В. Г. Попроцька,

* Про лідерські позиції НБУВ у підготовці докторів і кандидатів наук для бібліотечної та архівної галузі свідчать такі цифри. Станом на квітень 2018 р. у НБУВ було захищено 27 докторських і майже 200 кандидатських дисертацій. Тоді як у Київському національному університеті культури і мистецтв було здійснено лише 58 захистів кандидатських робіт, у Харківській державній академії культури – 7 на здобуття наукового ступеня доктора наук і 39 на здобуття наукового ступеня кандидата наук (див.: Литвинова Л. В. Розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства: бібліометричний аналіз авторефератів (1994–2012) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&id=8663&navStart=1>

Н. М. Зубкова, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша, О. К. Супронюк, В. М. Удовик, Л. А. Гнатенко.

У більшості своїй дисертації відображали нові наукові напрями бібліотечної науки, науково-теоретичні і прикладні дослідження, котрі розвивалися інститутами, науковими центрами НБУВ, іншими науковими установами. Усі праці, як правило, готувалися відповідно до затверджених наукових тем і репрезентували значний доробок Бібліотеки з розвитку наукових знань у період входження нашої країни в інформаційне суспільство та суспільство знань. Одним з позитивів роботи НБУВ у цьому сегменті стало те, що всі дисертаційні дослідження ґрунтувалися на значній емпіричній основі – на теоретичній і практичній діяльності головних наукових бібліотек, на розвитку їх функцій та стратегій діяльності, на розкритті змісту фондів та науково-інформаційних систем з метою включення в контекст поступу України як незалежної держави різних наук, різних інформаційних ресурсів. Усі дослідження були результатом інноваційної діяльності, вони активно впроваджувалися в бібліотечну практику.

Хоча всі три центри підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації (НБУВ, ХДАК, КНУКіМ) працювали за різними напрямами, їх спецради все-таки дотримувалися певної спеціалізації, що зумовлювалося, як правило, профілем діяльності цих установ та їхніми науковими пріоритетами. Наприклад, Харківська державна академія культури та Київський національний університет культури і мистецтв як фундатори бібліотечної, бібліотечно-інформаційної та культурологічної освіти, розвиваючи свою систему підготовки бібліотечних фахівців, великою мірою орієнтувалися на завдання Міністерства культури України, на проблеми укомплектування кадрами публічних бібліотек, на необхідність удосконалювати управління бібліотечною справою.

НБУВ послідовно зміцнювала кадровий потенціал галузі за рахунок підготовки спеціалістів, які у своїх наукових пошуках віддавали перевагу загально-теоретичним питанням бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, архівознавства, прагнули осмислити соціальну роль наукових бібліотек, проблеми розвитку, трансформації їх функцій у період новітніх інформаційних технологій, перетворення книгозбірень на інформаційні центри.

Слід зазначити, що проблематикою з документознавства і архівознавства опікувалася і спеціалізована вчена рада Українського науково-

дослідного інституту архівної справи та документознавства під керівництвом доктора історичних наук, професора С. Г. Кулешова, яка розглядала переважно дослідження галузевої архівної науки. Обидві спецради (НБУВ та УНДІАСД) доповнювали одна одну, хоча право захисту докторських дисертацій мала лише НБУВ, де і захищали докторські роботи фахівці-архівісти, які потім перейшли працювати до інших наукових та освітніх установ (В. П. Ляхоцький, Г. В. Папакін, В. В. Левченко, В. В. Бездрабко).

Сучасні бібліотекознавчі дисертаційні дослідження спрямовувалися, як правило, на соціокомунікаційні аспекти діяльності бібліотеки, на з'ясування місця і ролі бібліотеки в інформаційному суспільстві, на висвітлення питань бібліотечно-го фондознавства та ресурсознавства. Дедалі частіше наші фахівці зосереджуються на діяльності наукових, національних бібліотек у новому мережевому та цифровому суспільстві, на інноваційних технологіях обслуговування читачів у дистанційному режимі, на формуванні електронних ресурсів, реферативних систем, електронних та цифрових бібліотек.

Дисертанти не оминули увагою книгознавчі, архівознавчі, біобібліографознавчі та біографічні дослідження. Постійно зростала кількість вивчень історії бібліотечної справи, бібліографії, історії книги та періодики. Пошуковувачі почали активно аналізувати історико-культурні фонди Бібліотеки, адже впродовж багатьох десятиліть вони перебували в «замороженому» стані, внаслідок чого національна пам'ять втратила значну частину своєї історії в книжках та архівних джерелах. Значну увагу дослідники приділили забутих іменам, відомим ученим, громадським діячам, їх вагомому внеску в історію та культуру України, а також розвитку історико-культурологічних, джерелознавчих досліджень, пов'язаних з бібліотечною та архівною справою.

У центрі уваги вітчизняних бібліотекознавців постійно перебували питання державної реєстрації історико-культурних фондів, проблеми збереження та наукового опрацювання книжкових, архівних колекцій і зібрань, цінних джерельних комплексів. Як відомо, книжкова спадщина упродовж ХХ ст. неодноразово переміщувалася, втрачаючи свою первинну історію та цілісність. Отож доля бібліотечних та архівних комплексів стала предметом детального вивчення наших науковців. Такі колекції, зібрання зберігаються, переважно, в НБУВ та ЛННБ ім. В. Стефаника. Тому цей на-

прям історико-культурних досліджень був започаткований та отримав розвиток саме в цих національних інституціях. За ці роки в них вже сформувалося співтовариство вчених, які володіють історичним контекстом, знанням мов, у т. ч. давніх, чітким розумінням тенденцій розвитку книжкової культури.

Досить часто наші дисертанти бралися за інтегровані напрями гуманітарних та технічних досліджень, зокрема за ті, що характеризуються інституціонуванням нових книгознавчих дисциплін на стику бібліотечних і архівних наук, а саме: теорію книжкової культури, книжкове пам'яткознавство, кодикологію і кодикографію, бібліопегістику, книжкове документознавство та історію книги як феномен соціальної комунікації тощо. Ця проблематика тісно переплітається з питаннями створення електронних каталогів та баз даних, формуванням цифрового ресурсу, гуманітарних аспектів інформології.

Значна кількість дисертацій була захищена з проблем трансформації функцій наукових

бібліотек в інформаційному середовищі, у новій політичній та історико-культурній ситуації, в умовах входження України в глобальну світову інформаційну систему, застосування новітніх технологій, піднесення ролі бібліотеки у формуванні мережевого суспільства та мережевого користувача інформації, а також посилення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. За результатами досліджень паралельно створювалися засади наукового та науково-інформаційного опису баз даних, цифрового ресурсу бібліотек та бібліотечних цифрових колекцій у глобальній мережі Інтернет, узагальнювався досвід створення та розвитку світових інформаційних ресурсів, електронних бібліотек.

Отже, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, постійно стимулюючи розвиток нових напрямів бібліотечної науки, створює міцне інтелектуальне підґрунтя для підготовки кадрів вищої кваліфікації, котрі забезпечують поступальний рух нашої країни у світовий інформаційний простір.

Oleksii Onyschenko,

Academician of NAS of Ukraine, Chief Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Liubov Dubrovina,

Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director of Institute of Manuscript, Vernadsky National Library of Ukraine

VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS THE CENTER FOR PERSONNEL TRAINING IN HIGHER QUALIFICATION AND DEVELOPMENT OF NEW SCIENTIFIC DIRECTIONS IN THE LIBRARY AND ARCHIVAL SECTORS IN UKRAINE (1993-2018)

2. Training of Library Staff in Higher Qualification in the Framework of New Priorities of Activity for VNLU in 2011–2018

The history of the training of highly skilled personnel at the Vernadsky National Library of Ukraine, which began in the period of independence of Ukraine since 1993 is given. The activity of specialized academic councils for the defense of candidates and doctoral dissertations in the field of historical, philological, technical sciences and social communications in the fields of «bibliography, library science», «documentation, archival studies», «information systems and processes, library systems and networks», «information technologies», «structural, applied and mathematical linguistics». Information about members of specialized academic councils is considered. The main stages of the development of the system of personnel training, its reformation and the main provisions, which are guided by scientific institutions and collectives, are explored.

The training of high-skilled personnel in the library industry took place in the direction of developing a new activity as a research institute and presented by various issues on the history, theory and practice of libraries, the performance of national and scientific functions, and noted integration trends in the development of scientific knowledge, specialties. The analysis of topics and problems that are developing in the Library in the new social conditions with the beginning of independent development of Ukraine shows the two main directions: the activity transformation of the Vernadsky National Library in the information society and the study, preservation and involvement in the scientific circulation of the manuscript and book heritage.

Keywords: Vernadsky National Library of Ukraine, higher education qualifications, book science, library science, bibliography, documentation, archival studies, information systems and processes, library systems and networks, library information technologies, structural, applied and mathematical linguistics.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.